

PETER GAY • Weimar Kültürü

PETER GAY 1923'te Berlin'de doğdu. Yale Üniversitesi'nde dersler vermiş tarihçi profesör, genellikle kültür incelemeleriyle bilinir. Yirmiden fazla kitabının içinde en bilinenlerinden biri *The Enlightenment: An Interpretation*'dir (Knopf, 1966-1969). Bir diğeri ise, Türkçeye de çevrilmiş *Modernizm: Sapıklığın Cazibesi*'dir (Everest, 2017, çev. Sibel Erduman). 2015 yılında hayatını kaybetti.

Weimar Culture. The Outsider as Insider

© 2001, 1968 Peter Gay

Bu kitabın yayın hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
W.W. Norton & Company, Inc'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 3246 • Tarih Dizisi 169

ISBN-13: 978-975-05-3423-2

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDİTÖR Aybars Yanık

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Dresden, 1923

(New York Halk Kütüphanesi Resim Koleksiyonu)

UYGULAMA Hüsnu Abbas

DÜZELTİ Şirin Gürkan

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

PETER GAY

Weimar Kültürü

*Weimar Culture
The Outsider as Insider*

ÇEVİREN *Eren Buğlalılar*

Alman'ı yabancı memleketlerde
dana-filozof* diye bilirler umumiyetle.

– OTTO REUTER, “Titiz Duvarcı”

(*) Philosoph'un (filozof) ilk hecesindeki “Phi” yerine burada geçen ve aynı şekilde okunan/kulağa aynı gelen “Vieh”, “sığır” demektir.

İÇİNDEKİLER

NORTON'DA YAYIMLANAN EDİSYON İÇİN GİRİŞ.....	9
ÖNSÖZ.....	15
1 DOĞUM TRAVMASI: WEIMAR'DAN WEIMARA.....	19
2 AKIL CEMAATİ: ARABULUCULAR VE ELEŞTİRMENLER.....	43
3 GİZLİ ALMANYA: BİR İKTİDAR OLARAK ŞİİR.....	67
4 BÜTÜNLÜĞE DUYULAN AÇLIK: MODERNİTE DENEMELERİ.....	95
5 BAŞKALDIRAN OĞUL: DIŞAVURUMCU YILLAR.....	135
6 BABANIN İNTİKAMI: NESNELİĞİN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ.....	157
EK: Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Siyasi Tarihi.....	189
KAYNAKÇA.....	211
DİZİN.....	239

NORTON'DA YAYIMLANAN EDİSYON İÇİN GİRİŞ

Weimar Cumhuriyeti'nin kısa, ateşli, harika bir hayatı oldu. 9 Kasım 1918 tarihinde, dört yıllık bir savaşın ardından Alman İmparatorluğu'nun çöktüğü, İmparator II. Wilhelm'in Hollanda'da sürgüne kaçmaya hazırlandığı bir zamanda doğdu; 30 Ocak 1933 tarihinde, artık güçten düşmüş olan Başkan Paul von Hindenburg'un, Nasyonal Sosyalist partinin karizmatik lideri Adolf Hitler'i ülkenin şansölyesi tayin ettiği gün katledildi. Bu metnin sonuna ekli kısa Cumhuriyet tarihinin de gösterdiği üzere (s. 189-210), bu dönem siyasal çalkantıların neredeyse kesintisiz sürdüğü, istikrara kavuşmak için harcanan cesur çabaların iktisadi iniş-çıkışlar (çoğunlukla inişler) tarafından sürekli baltalandığı, sağda anti-demokratik güçler, solda Moskova'nın talimatlarını izleyen komünistlerce sabote edildiği bir dönemdi. Weimar Cumhuriyeti aynı zamanda tüm dünyanın dikkatini Alman dansına, Alman tiyatrosuna, Alman sinemasına, Alman kurgusuna, Alman tiyatrosuna, Alman sanatı ve müziğine çeken nefes kesici bir kültürel çiçeklenme çağıydı. Cumhuriyet kısa (on dört yıl) ömrüyle orantısız bir heyecan dalgası getirmişti.

Siyasi mücadeleler ile kültürel yaratıcılık arasındaki bu zıtlık (güzel sanatlar ve edebiyat alanındaki yeniliklerin boyutu-

na hiç girmiyorum bile) tarihçinin karşısına neredeyse aşılmaz engeller çıkarır. Bu kitap için derlediğim kaynakça, gerek birincil gerekse de ikincil kaynaklar açısından Weimar Cumhuriyeti'nin talebeliğini yapacak kişinin önünde bolca malzeme bulunduğunun kanıtıdır. Ancak Cumhuriyet üzerine çalışmaya başladığım dönemde onun kültürel hayatına ilişkin kapsamlı hiçbir çalışmanın bulunmayışı manidardır. O dönemdeki mevcut genel tarih çalışmaları (en iyileri liberal Erich Eyck ve radikal Arthur Rosenberg'e aittir) siyaset odaklıydı ve belirgin, yazarlarının sıkı sıkıya sahip çıktığı bakış açılarını savunuyordu. Elimde çalışmamı üzerine inşa edebileceğim ya da karşı çıkabileceğim kapsamlı bir model yoktu. Weimar kültürüne değinen tarihsel çalışmaların tümü de haddinden fazla coşkulu olma eğilimindeydi ve "altın '20'ler"den söz edip duruyordu. Baştan başlamam, olabildiğince çok kaynağı keşfetmem, abartıyı ya da kinizmi aşmam gerektiğini çabucak kavradım.

Memnuniyetle söylüyorum ki 1968 yılında yayımlanan kitap başarılı oldu. Norton'un seçkin karton kapaklı kitaplar listesine dahil olup bir kez daha yayımlanmasını büyük bir memnuniyetle karşıladım. Eski metnimi tekrar ele almam için bir fırsat doğdu, ben de biraz düşündükten sonra onu olduğu gibi bırakmayı seçtim. Kitabın altbaşlığında belirttiğim, kitap boyunca da devam ettirdiğim temel argümanı hâlâ savunuyorum: Çemberin dışındakiler (demokratlar, Yahudiler, avangart sanatçılar vb.) Weimar Cumhuriyeti'nde çemberin içine gelmiş, müzelerde, orkestralarda, özel araştırma merkezlerinde karar alıcılara dönüşmüştü. Hâlâ altını çizmek istediğim bu durumun böyle olduğunu söylemek, çemberin dışındakilerin İmparatorluğun son döneminde halihazırda aktif olduğunu ima etmeye anlamına geliyordu. Birinci bölümün ilk sayfalarında Weimar kültürünün öncesiz, yalnızca kaybedilen bir savaşın ürünü olmadığına dair kimi kanıtlar sunuyorum. Kısacası, Cumhuriyeti tarihte (elbette Alman tarihinde) gerçekten eşsiz kılan yetenekler ile enerjiler yoktan var olmadı, bakır ya da bilinmez değildi. Ancak tam potansiyellerine ulaşmaları İmparatorluğun feci sonuyla birlikte mümkün oldu.

Her bölümün kendi odağı bulunmakla birlikte, *Weimar Kültürü*'nü kronolojik bir biçimde kurguladım ki okur her noktada kültür ve siyaset arasındaki yakın bağları kolayca fark edebilsin. Metinde kimi sorunlar da bulunuyor. Ancak onun yeneden yayımlanması eleştirmenlerin ortaya attığı kimi meseleleri ele almak için iyi bir fırsat da sunuyor. Weimar Cumhuriyeti Yahudilere geniş bir kapsamda, o zamana dek eşi görülmedik bir önem kazandırmışsa da, düşmanlarının sık sık iddia ettiği gibi bir "Yahudi" cumhuriyeti değildi. Öyle olsaydı daha kötü olmazdı ancak Alman kültüründe önemli bir rol oynayan Yahudiler tümüyle asimile olmuştu. Birer Almandılar. Ernst Cassirer'in Kant çalışması "Yahudi Kant"ı anlatmıyordu; Bruno Walter'in Beethoven'ı bir "Yahudi Beethoven" değildi. Weimar Cumhuriyeti'ni bu kadar kayda değer bir görüngü haline getiren şey, ortak modernizm arayışlarında Yahudiler ile Yahudi olmayanların büyük ölçüde sorunsuz bir biçimde işbirliği yapmasıydı. Simgeleşmiş bazı isimleri anmak bile konuyu açıklığa kavuşturacaktır. Weimar Anayasası'nın taslağını hazırlayan Hugo Preuss bir Yahudi'ydi ama mimar Walter Gropius, oyun yazarı Bertolt Brecht, ilahiyatçı Paul Tillich, ressam Ernst Ludwig Kirchner, aktris Marlene Dietrich değildi.

Makul okurlar uzun uzadıya üstünde durmayacaktır gerçi ama kitabın çeşitli bölümlerine verdiğim psikanalitik başlıklar daha zorlu bir soruyu gündeme getirdi. Bu başlıklar ne üstünkörü seçilmişti ne de bir gösteriştense ibaretti. *Weimar Kültürü*'nü yazarken New Haven'da psikanaliz eğitimi almama daha uzun yıllar vardı ama tarihçilerin Freud'un fikirlerinden yararlanabileceğine çoktan ikna olmuşum. Doğum travmasından, oğulların başkaldırısından, babaların intikamından söz ederken, tarihsel bir dönemi sanki bu dönem kelimenin gerçek anlamıyla doğan, yaşayan ve ölen bir bireymiş gibi ele alma niyetinde değildim. Bu betimlemeler birer analogiydi ancak yalnızca lafta kalmayan türde analogilerdi. Almanya'da 1918 ile 1933 yılları arasındaki yaygın psikolojik duruma dikkat çekiyorlardı. İster Birleşik Devletler isterse de birleşik bir İtalya ya da Bismarck İmparatorluğu (ve Weimar Cumhuriyeti) olsun, mo-

dern devletlerin oluşumu onların ortaya çıkışını aynı zamanda hem mümkün kılan hem de zorlaştıran altüst oluşları izlemiştir. Ancak burada adını andığım devletlerin tümü zaferin bir meyvesi iken, Weimar Cumhuriyeti küçük düşürücü bir yenilginin evladıydı ve bununla baş etmek zorunda kaldı. Cumhuriyet'in sona ermesinin önemli nedenlerinden biri de kesinlikle bu denli travmatik bir başlangıca sahip olup en başından beri ondan kurtulmaktan başka bir şey istemeyen düşmanlarla sınırlı olmasıydı. Oğulların başkaldırısıyla babaların intikamından söz etmek benim altbaşlığımın yaptığı tespiti tekrarlamak demek oluyor: Çemberin dışındakiler, nesillerdir el üstünde tutulan fikirlerle kurumları iskartaya çıkarmaya yönelik gençliğe özgü bir istekle dolu insanlardan oluşuyordu genel olarak. İsyankâr yavrularından intikam alan babalarsa kayıp geleneklerin, kayıp bir imparatorluğun yasını tutan ideologlardı. Yeni ve eski kurumlara karşı hissedilen duygusal bağlılıkların (bu bağlılıklar ister akılcı olsun isterse de fanatikçe), yalnızca iktisadi çıkarlarının maskeleri değil, derinden hissedilmiş idealler ve pişmanlıklar olduğu tespitini yapmak istemiştim. Weimar Cumhuriyeti'nin son devlet başkanının Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma yaşlı bir general olması bu psikolojik savaşın simgesiydi.

“Bütünlüğe Duyulan Açlık” başlıklı bölüm Cumhuriyet siyasetinin duygusal köklerine inmeye yönelik bir başka girişimdi. Modern insanlığın işbölümü ve uzmanlaşma yüzünden parçalandığı, bunun Antik Yunanların bütünlüğünden üzücü bir sapma olduğu fikri, Weimar'ın kültürel kötümserleri onu devralmadan çok önce de biliniyordu. Friedrich Schiller, Johann Wolfgang Goethe gibi Alman romantikleri ve Karl Marx yaşadıkları toplumları tanımlamak için çözülme, yabancılaşma gibi dokunaklı genellemeleri ve başka bazı korkunç terimleri işe koşmuştu. Çok sayıda hünere sahip Rönesans insanının çağı kapanmıştı. Schiller “Bütünün tek bir ufak parçasına sonsuza dek zincirlenmiş olan insanın,” diye yazdı (burada çağdaşlarımı kastediyordu), “kendisi de ancak bir parça olarak şekillenir.” Metinde ayrıntılı bir şekilde işaret ettiğim üzere, bu parçalanmanın üstesinden gelmeye duyulan duygusal ihtiyaç, ister

gençliğin idealist bir mensubu olsunlar isterse de kabuğuna çekilmiş bir filozof, Almanların kültürlerini anlama ve onun ardından yazıklaşma tarzlarının önemli bir unsuruydu. Makul-lüğün nadide olduğu bir dönemde irrasyonalistler akılcı düşü-nürlere sürekli saldırmış, çoğu da daha sonra Nazi hareketini yurt bellemiş ya da bellemeye çalışmıştı. Son yirmi yıldır Mar-tin Heidegger etrafında dönen tartışmalara baktığımda, onun 1927 tarihli ünlü *Varlık ve Zaman* incelemesinin Weimar Cum-huriyeti'nin türbesinin yapıldığı taşlardan biri olduğuna dikkat çeken ilk insanlardan olduğum için de biraz gururlanıyorum.

1990'larda iki büyük Weimar Cumhuriyeti tarihinin yayım-landığını okura hatırlatmak kalıyor geriye. Bunlar her biri de kendi meşrebince aydınlatıcı olan, bütünüyle siyasi tarih hak-kında çalışmalar: Heinrich August Winkler, *Weimar: 1918-1933: Die Geshichte der ersten deutschen Demokratie* (1993) ve Hans Mommsen, *The Rise and Fall of Weimar Democracy* (1998).

PETER GAY

Hamden, Connecticut, Mart 2001